Evropski kulturni svetnik Friedrich Schiller in njegova kanonizacija na Slovenskem

Irena Samide

Nemški pesnik, dramatik in zgodovinar Friedrich Schiller (1759–1805) se s svojo življenjsko zgodbo in sledmi, ki jih je ta pustila v evropskem kulturnem in zgodovinskem spominu, nedvomno paradigmatsko zliva z analitičnim modelom kulturnega svetnika.[1] Razširjenost, raznolikost in široka razvejanost Schillerjevega kulta nam ne dopuščajo celovitega pregleda njegove zapuščine, zato bomo v prispevku najprej shematično orisali poglavitne poteze čaščenja Schillerja in se v nadaljevanju podrobneje posvetili segmentu, ki doslej še ni bil podrobneje osvetljen: diseminaciji prek šolskega sistema.

Nedavna obeleženja 200. obletnice smrti Friedricha Schillerja leta 2005 in 250. obletnice njegovega rojstva leta 2009 so se v Nemčiji odvijala predvsem na kulturnih straneh časopisov, v gledališčih in v založništvu. Nemško zavedanje o pomembnosti njihovega nacionalnega pesnika je neizpodbitno zapisano v njihov kulturni in zgodovinski spomin, pri drugih evropskih narodih in tudi pri nas pa je Schiller danes prisoten predvsem kot reminiscenca na neko romantično, že zdavnaj preteklo obdobje – pa čeprav bi spričo nekaterih znakov morda lahko govorili tudi o poskusih njegove revitalizacije oziroma aktualizacije in je bila predstava *Spletkarstvo in ljubezen* v sezoni 2005/2006 eksplicitno posvečena njegovi obletnici.[2] Kar ni nič nenavadnega: Friedrich Schiller je bil

[1] Prim. Dović 2012 in predvsem Dovićevo uvodno poglavje v tej knjigi. Pričujoči članek se navezuje na njegov model.

[2] Po razpadu Avstro-Ogrske sta v 20. stoletju izšli v knjižni obliki le dve njegovi deli: *Maria Stuart* (Schiller 1944 in Schiller 1985) ter *Don Carlos* (Schiller 1960), medtem ko se je 21. stoletje začelo bolj obetavno: 2003 so izšli njegovi spisi *O estetski vzgoji človeka* (Schiller 2003), v Schillerjevem letu 2005 pa še izbor njegovih spisov o etiki in estetiki (Schiller 2005). Predstava *Spletkarstvo in ljubezen* (Kabale und Liebe) v Prešernovem gledališču v Kranju pod režisersko taktirko Eduarda Milerja je bila premierno uprizorjena 16. 3. 2006. Gre za daleč najbolj uprizarjano Schillerjevo delo na

eden tistih, ki so že zgodaj prestopili nacionalne meje, njegova pot do svetovljenja[3] pa je bila precej krajša in premočrtnejša kot na primer pri Prešernu.

Vita: Schiller kot material

Schiller, ki se je že pri rosnih trinajstih letih začel šolati na prestižni vojaški akademiji Karlsschule pri Stuttgartu, je leta 1780 tam postal vojaški zdravnik – in ob tem na skrivaj pisal pesmi in drame. Premiera njegovih *Razbojnikov* 13. januarja 1782 v gledališču v Mannheimu, ki se je je brez dovoljenja akademije udeležil tudi avtor, je bila v vseh pogledih škandalozna. Če so se mnogi zgražali nad Schillerjevim odkritim pozivanjem k uporu proti tiranom in diktatorjem, je predvsem mladina v njem hitro prepoznala svojega vzornika in v naslednjih mesecih so po vsej južni Nemčiji ustanavljali »roparske bande« po vzoru *Razbojnikov*. Kljub temu hipnemu uspehu je dramatik naslednjih sedem let preživel v velikem pomanjkanju, strahu pred obsodbo dezerterstva, boju za priznanje in hkrati neomajnem prepričanju v lastne etične in estetske ideale. Šele s (sicer neplačano) profesuro za zgodovino na novoustanovljeni Univerzi v Jeni se je njegovo življenje zasukalo v želeno smer. Kot karizmatični profesor in obetavni literat je v javnosti kmalu zavzel mesto borca za politično, emocionalno in individualno svobodo, pri čemer ni naključje, da ga s prvimi javnimi priznanji niso počastili v Nemčiji, temveč v Franciji. 26. avgusta leta 1792 je namreč francoska skupščina – z Dantonovim podpisom – mlademu, kontroverznemu piscu *Razbojnikov* skupaj s sedemnajstimi drugimi tujci (med katerimi so bili recimo tudi Washington, Pestalozzi in Klopstock) soglasno podelila naziv *Citoyen français*, častno francosko državljanstvo. Schiller je za to čast izvedel iz medijev, sama listina pa ga je zaradi pomanjkljivega naslova »Monsieur Giller, Publiciste allemande« (Wilson, ur. 2004: 363) dosegla šele pol desetletja kasneje, 1. marca 1798, kar je njegov pesniški kolega Goethe glede na to, da so bili vsi tisti, ki so listino podpisali, takrat že mrtvi, sarkastično komentiral z naslednjimi besedami: »Za državljanski dekret, ki vam je bil poslan iz

slovenskih odrih: od prve uprizoritve v sezoni 1876/1877 jih je sledilo še 19. Prvotno so igro prevajali kot *Kovarstvo in ljubezen* (tako Anton Levec kot Fran Albreht), nato *Spletka in ljubezen* (Gitica Jakopin), dokler ni Mojca Kranjc leta 2006 za uprizoritev v Kranju naslova prevedla kot *Spletkarstvo in ljubezen,* ki ga zaradi ustreznosti uporabljamo tudi v pričujočem prispevku.

[3] Prim. poglavje Marka Juvana v tej knjigi.

Cesarstva mrtvih, vam lahko čestitam samo zato, ker vas je ujel še med živimi.«[4] Dejstvo, da ga je po letu 1794 končno sprejel in priznal tudi Goethe, nesporna veličina tedanjega kulturnega svetišča Weimarja, je Schillerju zaradi večje prepoznavnosti verjetno sicer pripomoglo k tlakovanju njegove poti kulturnega svetnika, nikakor pa to ni bil odločilni razlog.

Dejansko so se namreč v njegovi biografski zgodbi združili prav vsi potenciali za kanonizacijo: njegova uporniška, karizmatična *persona*, zlita z brezkompromisno vero v ideale; genialna, umetniška sla, ki ga je v manično-ustvarjalnih napadih gnala vse do roba preživetja; *aenigma*, vezana na njegovo 2-krat sedemletno kalvarijo mučeništva (šolanje na vojaški akademiji od 1772 do 1779 ter že omenjena leta iskanja družbenega priznanja 1782 do 1789) ter na nikoli pojasnjeno uganko njegovega *ménage* à *trois* s sestrama von Lengefeld.[5] *Opera*, Schillerjev umetniški opus, je bil že za časa njegovega življenja prepoznan kot prelomen, konstitutiven, pa naj je šlo za prevratniške *Razbojnike*, ki so doživeli premiero na provincialnem nemškem odru v Ljubljani že v sezoni 1791–92, le deset let po škandalozni prauprizoritvi v Mannheimu, ali pa na primer za *Viljema Tella*, v katerem je tako učinkovito ubesedil boj proti tiranom in diktatorjem in prizadevanje za ne le meščanske, ampak obče človeške vrednote. Z dramatičnim in učinkovitim prikazom boja Viljema Tella za združitev Švice, z njegovim brezkompromisnim postulatom svobode, so se lahko identificirali tako posamezniki kot celotne nacije (Feler, Heitz in Darras, ur. 2013), zato ni nič čudnega, da ga je lahko 19. stoletje hvaležno uporabilo in potenciralo v svojih prizadevanjih za prebujenje nacionalne zavesti in osnovanje nacionalnih držav. Pa tudi danes sodi Schiller še vedno med najbolj uprizarjane in posledično neštetokrat reinterpretirane dramatike na nemških odrih, sekundarna literatura o njem pa bi napolnila celo knjižnico.[6]

[4] »Zu dem Bürgerdecrete, das Ihnen aus dem Reiche der Todten zugesendet worden, kann ich nur in so fern Glück wünschen als es Sie noch unter den Lebendigen angetroffen hat«, piše Goethe Schillerju 3. marca 1798 (Döring, ur. 1837: 136).

[5] Kako živa in vznemirljiva je ta skrivnost še danes, priča film Dominika Grafa iz leta 2014 *Die geliebten Schwestern,* ki se osredotoča predvsem na ljubezenski trikotnik med Schillerjem in obema sestrama, Charlotte in Christine, in je bil celo nemški kandidat za tujejezičnega oskarja.

[6] Najbolj celovit tovrstni pregled ponuja verjetno Schiller-Handbuch (Luiserke-Jaqui, ur. 2005), za recepcijo prim. Hoffmann 2005: 561–581.

Tako je prav podoba Schillerja kot *našega* nacionalnega pesnika tista, ki najbolje označuje njegovo vlogo in vpliv – pri čemer se *naš*, pa naj zveni še tako paradoksalno, ne navezuje le na Nemce in nemštvo, temveč tudi na številne druge evropske narode, ki so ga v nekem trenutku – včasih tudi ob pomanjkanju lastnih kandidatov za svetnika – posvojili za svojega.[7] Prilaščanje Schillerjevih potencialov v desetletjih in stoletjih po njegovi smrti pa je seveda v mnogočem preraslo avtorja, njegovo življenje in opus.

Cultus: Schiller in kanon – pogled navzven

Kako pomembno vlogo igrajo pri kanonizaciji *relikti*, izvrstno dokazuje primer Schillerjeve lobanje. »Oglasila sta se Schröter in Färber s Schillerjevo lobanjo.«[8] Lakoničen dnevniški zapis 24. septembra 1826 tedaj sedeminsedemdesetletnega Goetheja z ničemer ne izdaja usodnosti in nenavadnosti dogodka. Leta 1805 so Schillerjeve posmrtne ostanke namreč zakopali v skupinski grobnici na weimarskem pokopališču in šele po večletnih pregovarjanjih se je leta 1826 takratni weimarski župan Carl Leberecht Schwabe lastnoročno spustil v *Kassengewölbe* in med 23 lobanjami izbrskal tisto, ki naj bi se najbolj ujemala s Schillerjevo posmrtno masko. Prav to si je nato Goethe naročil na dom, da bi lahko podrobneje proučil prijateljevo medčeljustnico. Detektivska zgodba lova za Schillerjevo lobanjo pa se je s tem šele zares začela. August von Froriep je leta 1911 na podlagi več dokazov ugotovil, da izbrana lobanja ne more biti Schillerjeva, in v zameno ponudil nov primerek iz skupinske grobnice. Vrstili so se dvomi in ugibanja, dokler niso nemški znanstveniki pod budnim očesom javnosti in medijev leta 2008 v okviru projekta »Der Friedrich-Schiller-Code« (Koda Friedricha Schillerja) menda neizpodbitno dokazali, da nobena od lobanj ni prava (gl. Hinderer 2009). Enigma Schillerjeve lobanje tako bržkone nikoli ne bo zares razkrita – s tem pa se odpira nov poligon za interpretacije in nadaljnje pisave.

[7] Kot vzorčni primer lahko tu omenimo Rusijo, prim. Fuchs-Schamanskaya 2013.

[8] V izvirniku: »Meldeten sich Schröter und Färber mit dem Schillerischen Schädel«.

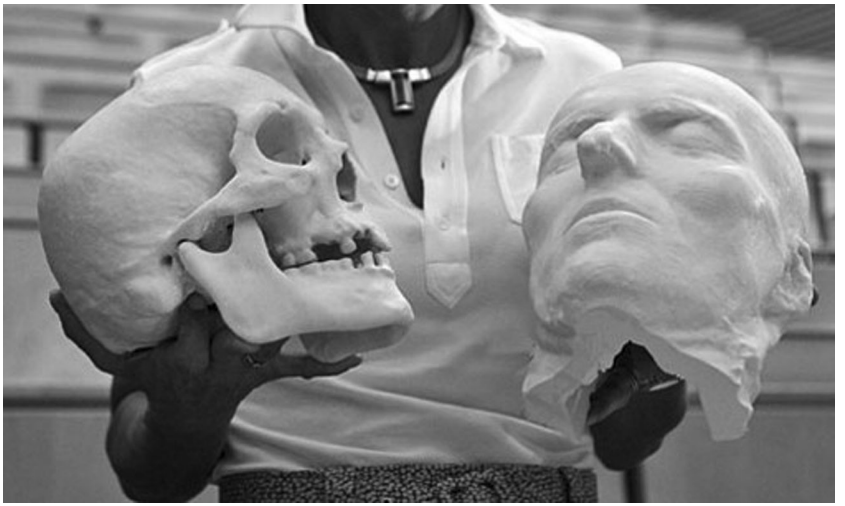

Kot kažejo najnovejše raziskave, nobena od domnevnih Schillerjevih lobanj ni prava – pa čeprav se prva povsem ujema s Schillerjevo posmrtno masko (© AP / Winfried Rothermel)

Če so (bile) razprave glede avtentičnosti Schillerjeve lobanje vendarle rezervirane za ožji krog znanstvenikov in so javnost zanimale predvsem zaradi pridiha skrivnostnosti in svojevrstne bizarnosti, pa so Schillerjev kanonični status kulturnega svetnika v prvi vrsti zacementirali *rituali*. Prvi in hkrati absolutni vrhunec Schillerjevega čaščenja je bila nedvomno 100. obletnica njegovega rojstva, 10. novembra leta 1859. Panevropska – in zaradi velikega števila nemških izseljencev v Ameriki tudi panameriška – epidemija čaščenja kulturnih svetnikov se je prav takrat pokazala v vsej svoji razsežnosti. Ne le v Hamburgu, Berlinu, Münchnu in 440 drugih nemških mestih, tudi na Dunaju in v Londonu, Manchestru, Bruslju, Parizu, Amsterdamu, Zürichu, Bukarešti, Pragi, St. Petersburgu, Moskvi, Varšavi, Izmiru, Konstantinoplu, Alžirju, v številnih mestih Severne Amerike (Philadelphii, New Yorku, Pittsburghu, Cincinnatiju, St. Louisu in Milwaukeeju, prim. Logge 2014: 221–390) so se vrstila kolektivna slavja desettisočih ljudi, ki so trajala od enega do sedem dni. V mnogočem bi jih lahko primerjali s kultnimi obredi: sprevodi z baklami, deklamacije, ovacije, prižiganje ognja, slavnostni banketi, na katerih so jedli *Schillerwurst* in pili *Schillerwein*; scenske predstave, slavnostne prireditve in slavnostni govori v mestnih, gledaliških,

opernih in koncertnih hišah, celo v obrtniških delavnicah. Na vseh šolskih ravneh, od ljudske šole in gimnazije do univerze, so na pamet deklamirali Schillerjeve verze, pisali priložnostne pesmi in scensko uprizarjali njegova dela. Tudi na Slovenskem.

Schillerjev sprevod v Hamburgu leta 1859

Cultus: Schiller in kanon – pogled navznoter

Na ljubljanski klasični gimnaziji so se častno poklonili velikemu pesniku, pri čemer so, kot zatrjuje Peter von Radics v slavnostnem govoru ob Schillerjevi obletnici v ljubljanskem Historičnem društvu za Kranjsko, »deklamacije iz trilogije *Wallenstein* izzvale pravi Schillerjev kult« (Radics 1859: 85). Seveda se lahko upravičeno vprašamo, ali je bil pri vsej tej evforiji – in pri tistih, ki so, resda v vedno manjši meri, sledile ob naslednjih jubilejih – resnično v ospredju Schiller – ali pa le podoba, ki so si jo ljudje izoblikovali o njem; ali je šlo res za njegova dela – ali pa morda le za številne, iz konteksta izrezane citate, ki so v Schillerjevem imenu zaživeli svoje lastno življenje.

Razglednica s Schillerjevimi slavji

Vsaj delni odgovor na to vprašanje lahko dobimo skozi prizmo *skripture*, skrbi za primarni korpus: kaj in koliko smo Schillerja na Slovenskem zares brali, gledali, prevajali. Celovit prerez njegove recepcije na Slovenskem bi terjal obširno in poglobljeno študijo,[9] zato naj – predvsem zaradi boljšega razumevanja vloge, ki jo je pri kanonizaciji Schillerja v 19. stoletju imel šolski aparat – na tem mestu shematično osvetlimo zgolj pojavnost Schillerja na gledaliških deskah v času avstro-ogrske monarhije.

Do avtorjeve smrti leta 1805 lahko zabeležimo v Stanovskem gledališču v Ljubljani skupno kar deset uprizoritev šestih različnih Schillerjevih dramskih del: poleg *Razbojnikov* so bili to še meščanska žaloigra *Spletkarstvo in ljubezen* (v letih 1791/1792, 1797/1798 in 1801/1802), *Maria Stuart* (1797/1798), *Zarota*

[9] Tovrstna študija je za zdaj dejansko še desiderat, saj trenutne raziskave pokrivajo (pa še to ne v celoti) le obdobje do leta 1848, prim. Krakar 1991.

Fiesca iz Genove (1801/1802 in 1803/1804), *Devica Orleanska* (1802/1803) in *Nevesta iz Messine* (1804/1805). Kot zanimivost velja omeniti, da so premiero *Razbojnikov* 9. novembra 1808, na predvečer Schillerjevega rojstnega dne – pri čemer nikakor ni šlo za okroglo obletnico –, pod taktirko gledališkega ravnatelja Lorenza Gindla že napovedali kot »Schillerfeier« (Radics 1912: 82), Schillerjev praznik. V času Ilirskih provinc (1809–1813) nemških del praktično niso uprizarjali, je pa takoj po odhodu Francozov leta 1813, kot je zapisal Radics, »tukajšnja stanovska gledališka hiša pod avstrijskim orlom trajno odprla vrata nemški muzi«.[10] Tako so bile samo leta 1815 kar tri uprizoritve Schillerjevih del (Radics 1905: 16).

Za primerjavo: dunajski Burgtheater je bil v tem pogledu precej bolj zadržan: do Schillerjeve smrti so uprizorili le *Fiesca* in *Devico Orleansko* (prim. Mansky 2013). Poleg tega so – kar je bilo v Metternichovem času bolj pravilo kot izjema – njegova dela tudi temeljito cenzurirali. Tako recimo Franz Moor iz *Razbojnikov*, ki pri Schillerju ubije očeta, na Dunaju ni smel nastopiti kot njegov sin, temveč, očitno iz moralnih razlogov, le kot njegov nečak (Radics 1905: 16). Na nemškem provincialnem odru v Ljubljani[11] so bili torej do Schillerja precej bolj odprti kot v cesarski prestolnici. Od leta 1792 do 1848 je bilo v Stanovskem gledališču v Ljubljani skupno 35 uprizoritev njegovih del: najpogosteje so ploskali *Spletkarstvu in ljubezni* (10 uprizoritev, 29-odstotni delež) ter *Razbojnikom* (6 uprizoritev oziroma 17-odstotni delež), sledijo *Maria Stuart* in *Fiesco* s 5 oziroma 4 uprizoritvami, *Devica Orleanska* s tremi, *Viljem Tell* in *Nevesta iz Messine* z dvema ter *Wallensteinov tabor* z eno uprizoritvijo.[12] Za drugo polovico 19. stoletja žal še vedno ne obstaja sistematičen pregled gledališkega dogajanja v

[10] Radics 1912: 85: »unter dem österreichischen Adler das hiesige ständische Schauspielhaus seine Tore dauernd der deutschen Muse auftun«. Več o Radicsu in njegovem delu prim. Žigon 2009.

[11] Po takratni klasifikaciji je sodil ljubljanski nemški oder v tretjo od štirih kategorij provincialnih odrov v Habsburški monarhiji. Prim. Birk 2002: 14.

[12] Z nemškim gledališčem v predmarčnem času se je prvi ukvarjal Peter von Radics (1905 in 1912). Čeprav v predgovoru knjižice o Schillerju na nemškem odru v Ljubljani obljublja, da bo predstavil tudi duh časa in odnos gledaliških ravnateljev do Schillerja, se »njegovo delo izpoje v naštevanje uprizoritev z redkimi komentarji in priloženim slikovnim gradivom, ki ponavadi prikazuje gledališke plakate k posamezni predstavi« (Žigon 2009: 266). Za novejše študije o gledališču v tem obdobju prim. Miladinović Zalaznik (1995 in 2008) in Birk (1999 in 2002).

nemškem Stanovskem gledališču, zato lahko Schillerjevo pojavnost na Slovenskem dopolnimo s podatki iz Nemškega gledališča v Mariboru.[13]

Diagram 1: Friedrich Schiller v Nemškem gledališču v Mariboru (1862–1918) (skupno n = 102)

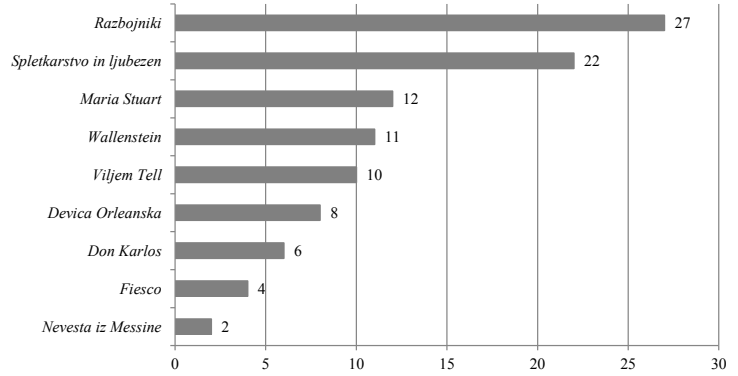

Glede na število uprizoritev se na prvo mesto brez konkurence uvrščajo *Razbojniki* (s 27 uprizoritvami v 50 letih) ter *Spletkarstvo in ljubezen* (z 22 uprizoritvami), sledijo – s precejšnjim zaostankom – *Maria Stuart* (12), *Wallenstein* (11) in *Viljem Tell* z 10 uprizoritvami, nato pa še preostale drame. To pomeni, da predstavljajo *Razbojniki* in *Spletkarstvo* več kot 50 odstotkov vseh Schillerjevih uprizoritev, kar se približno ujema tudi s konstelacijo v prvi polovici 19. stoletja. Razlogi za tolikšno priljubljenost obeh viharniških dram so verjetno precej pragmatične narave. Predstave klasikov so bile na splošno slabše obiskane, zato je vodstvo gledališča v želji po čimvečjem dobičku (prim. Taufar 1982: 30) najraje uprizarjalo predvsem všečne predstave, ki so po možnosti obljubljale pravi spektakel – tako je bilo povsem običajno, da so se na primer pri *Razbojnikih* vojaki pojavili na pravih konjih in da so bile v predstavo vključene plameneče rakete (prim. Radics 1905: 25) – ali pa vsaj pristno dramatičnost, razbrzdane strasti, globoka čustva in nerešljive konflikte, s čimer se ponaša *Spletkarstvo in ljubezen.* Veliko vprašanje pa je, ali so prav ti elementi prepričali tudi šolnike, ko so umeščali Schillerja v šolski literarni kanon.

[13] Podatki so pridobljeni s pomočjo rekonstrukcije programskih listov mariborskega gledališča, ki jih je zbral (ne pa tudi obdelal ali ovrednotil) Walter Taufar (1982).

Indoktrinacija: Schiller v šoli

»Ko govorimo o pomenu Schillerja kot pesnika in misleca, govorimo hkrati tudi o njegovem pomenu za šolo. Vsa njegova dela, tako poetična kot strokovna, so prava zlata jama za šolsko čtivo v vseh kategorijah«, piše Franz Riedl v posebni izdaji *Laibacher Schulzeitung* ob stoletnici Schillerjeve smrti (Riedl 1905: 74). »Človeštvu je postavil vzvišene cilje vzgoje, izobrazbe in omike«, nadaljuje Riedl. »Utelešal je vse pojave življenja, umetnosti in znanosti […] Schiller je bil v vseh pogledih vzor, vzor strumnega značaja, vzor nenehnega stremljenja in hotenja.« (Riedl 1905: 74) S tem, ko učitelj opiše – seveda v času in priložnosti ustreznem vzvišenem tonu –, kakšno mesto zaseda Schiller v šolskem okolju habsburškega časa, mimogrede izpostavi še nekaj ključnih elementov za Schillerjevo kanonizacijo, od katerih sta za šolo najpomembnejša dva: *persona*, izjemen, strumen, zgleden značaj, ter *opera*, dela, ki s svojo vsebino vzgajajo, tako v etičnem, spoznavnem kot estetskem smislu.

Schillerjeva besedila lahko najdemo že v čitankah za ljudske šole, sistematično pa je zastopan predvsem v gimnazijskih učnih načrtih. Gimnazija je vse od institucionalizacije šolstva v 19. stoletju ena od zelo pomembnih institucij, udeleženih pri vzpostavljanju, legitimizaciji in ohranjanju literarnega kanona. Navzočnost posameznih avtorjev in literarnih del v konkretni šolski oziroma gimnazijski praksi lahko ugotavljamo z letnimi poročili ali izvestji, ki so jih, kot je zapisano v spisu *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* (Osnutek organizacije gimnazij in realk v Avstriji) iz leta 1849 (Anon. 1849), ob koncu šolskega leta morale izdajati vse klasične gimnazije na območju celotne Avstro-Ogrske. Vsa letna poročila (nem. *Jahresbericht* ali *Schulprogramm*) so sestavljena iz dveh delov in zajemajo znanstveno razpravo ter letni učni načrt (s predpisano učno snovjo, uporabljenimi učbeniki, obveznim domačim čtivom za latinščino, grščino in nemščino; zlasti po letu 1870 so zabeleženi tudi naslovi spisov in govornih vaj). Tako letna poročila niso dragocena le za historično pedagogiko, kot »odličen vir za zgodovino posamezne šole« (Hojan 2003: 281), temveč lahko z njimi precej natančno raziščemo prakso literarne kanonizacije v gimnaziji, ugotavljamo položaj, ki ga je posamezni avtor zasedal na hierarhični lestvici, njegovo postopno kanonizacijo, utrjevanje znotraj kanonskih struktur ter morebitno dekanonizacijo.

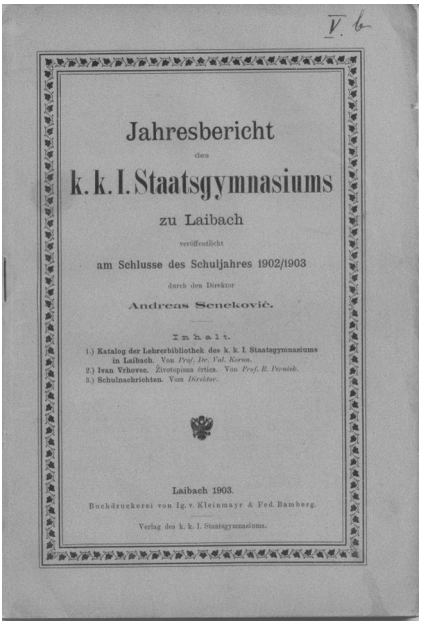

V. b

Jahresbericht

des

k. k. I. Staatsgymnasiums

zu Laibach

veröffentlicht

am Schlusse des Schuljahres 1902/1903

durch den Direktor

Andreas Senekovič.

Inhalt.

1.) Katalog der Lehrerbibliothek des k. k. I. Staatsgymnasiums in Laibach. Von *Prof. Dr. Fal. Kovse.*
2.) Ivan Vrhovec. Životopisna črtica. Von *Prof. R. Perušek.*
3.) Schulnachrichten. Von *Direktor.*

Laibach 1903.

Buchdruckerei von Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Verlag des k. k. I. Staatsgymnasiums.

Letno poročilo oziroma izvestje c.kr. državne gimnazije v Ljubljani iz leta 1902/1903

Iz letnih poročil treh pomembnih klasičnih gimnazij na slovenskem etničnem ozemlju, gimnazij v Ljubljani, Mariboru in Celovcu, je razvidno, da sta pri pouku nemščine, ki je kljub borbi za uveljavitev slovenskega jezika vse do razpada Avstro-Ogrske prevladovala kot učni jezik (Vodopivec 2007), na vrhu gimnazijske kanonske piramide po pričakovanjih Goethe (z 31-odstotki) in Schiller (s 30-odstotki vseh omemb; Samide 2012: 56–60): tu torej opažamo prav presenetljivo enakovrednost med klasikoma, ki je ne moremo prenesti na polje gledališča: tam so Schillerja uprizarjali mnogo pogosteje kot Goetheja, kar lahko tolmačimo kot posledico Schillerjeve večje dostopnosti, ljudskosti, pa tudi njegovega mojstrstva pri oblikovanju dialogov in njegove odrske, scenske učinkovitosti (Virant 2005: 166).

Še večja razlika pa se pokaže, če primerjamo gledališče z gimnazijo, če torej potegnemo vzporednice med repertoarjem mariborskega gledališča in literarno ponudbo mariborske klasične gimnazije, pri čemer se držimo mejnih letnic 1865 in 1918, za katere imamo relevantne in precej zanesljive podatke.

Diagram 2: Schiller na mariborski klasični gimnaziji (1865–1918): vse omembe[14]

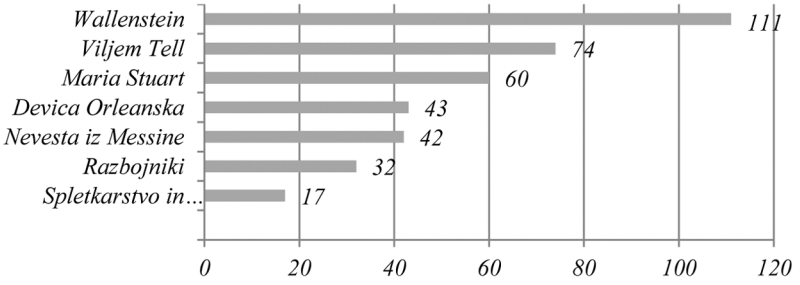

Schillerjevi gledališko najbolj priljubljeni deli – *Razbojniki* in *Spletkarstvo in ljubezen* – sta prav na dnu gimnazijske lestvice, in še tu se prve omembe pojavijo šele po letu 1884. Schillerjeva zgodnja dela so dolgo veljala za preveč subjektivna, strastna, politično dvomljiva, preveč čutno nazorna, celo blasfemična ali vulgarna,[15] zato so jih v šolah najraje preprosto zaobšli. Da je bila meščanska tragedija *Spletkarstvo in ljubezen* v resnici skorajda povsem izključena iz gimnazijskega programa, je razvidno tudi iz naslednje razpredelnice:

Diagram 3: Schillerjeve drame v vseh treh gimnazijah (Ljubljana, Maribor, Celovec) po posameznih obdobjih: vse omembe

	1850–1879	1880–1899	1900–1918	SKUPAJ
Wallenstein	48	151	143	**342**
Viljem Tell	24	85	121	**230**
Devica Orleanska	10	80	94	**184**
Nevesta iz Messine	20	57	98	**175**

[14] Omembe se nanašajo na vsa dela, ki so navedena v izvestjih oziroma šolskih poročilih, bodisi v učnem načrtu, v šolskih ali domačih spisih ali govornih vajah. Ker vsa letna poročila (predvsem gre tu za letnike do 1875) ne vsebujejo vseh podatkov, številk ne moremo jemati kot absolutno, ampak zgolj kot orientacijsko vrednost.

[15] Tako je Karl Philipp Moritz am 20. julija 1784 v Berlinische Staats- und gelehrten Zeitung zapisal, da je žaloigra »polna gnusnih ponavljanj blasfemičnih izrazov« (»voll ekelhafter Wiederholungen gotteslästerlicher Ausdrücke«) ter »grobega, vulgarnega humorja« (»crassen, pöbelhaften Witzes«). Cit. po: Alt 2009: 352. Prim. tudi Korte 2011: 66.

Maria Stuart	12	44	115	**171**
Razbojniki	1	24	60	**85**
Don Carlos	0	23	42	**65**
Fiesco	2	18	40	**60**
Spletkarstvo in ljubezen	0	8	38	**46**
Ifigenija v Avlidi	8	1	2	**11**
SKUPAJ	**125**	**491**	**753**	**1369**

V Ljubljani so *Spletkarstvo in ljubezen* uprizorili že leta 1792, v učnem načrtu ljubljanske gimnazije pa se prvič pojavi šele 115 let pozneje, leta 1907. In čeprav so se *Razbojniki* odrezali za odtenek bolje, so jih avstrijske oblasti šele leta 1884 v učnem načrtu *Instructionen für den Unterricht* prvič navedle kot možno »privatno čtivo«, skupaj s Schillerjevimi zgodnjimi pesmimi, ki jih »iz formalnih in pedagoških razlogov« (Anon. 1884: 54) prav tako niso priporočali za šolsko branje. Nasprotno pa je, kot je vidno iz diagrama, spadala *Wallensteinova trilogija* skupaj z *Viljemom Tellom* v železni repertoar višje gimnazije, iz česar lahko sklepamo, da so šolniki prav v teh dveh tragedijah našli tisto, kar se jim je zdelo, da ukaželjna mladina najbolj potrebuje. Ta teza se še dodatno potrdi z analizo naslovov šolskih in maturitetnih spisov. Če so v prvih treh desetletjih po gimnazijski reformi 1848 v ospredju predvsem literarnoestetski in etično-moralni vidiki, se kasneje težišče v veliki meri pomakne na poudarjanje domovinskih interesov. S tem premikom od zgolj materialnega kanona do razlagalnega oziroma interpretativnega kanona pa smo se že dotaknili področja *apropriacije*, interpretiranja in prilaščanja.

Apropriacija: Schiller po meri oblastnika

Z analizo naslovov šolskih in maturitetnih spisov si lahko ustvarimo precej natančno podobo o tem, kako so Schillerja brali v šolskih klopeh. Pesnik »idealov, večne lepote, dobrote in resnice«[16] je proti koncu 19. stoletja na področju Avstro-Ogrske stopil (tudi) v službo Habsburžanov. S skrbno izbranimi literarnimi deli in ciljnimi naslovi so šolske oblasti poleg klasičnih humani-

[16] S temi priljubljenimi besedami, v izvirniku: »Dichter der Ideale, des ewig Schönen, Guten und Wahren«, ga je v slavilnem govoru leta 1859 označil tudi Radics, takrat gimnazijski učitelj za zgodovino in nemški jezik (Radics 1859: 85).

stičnih vrednot, kot so humanost, etika in morala, v vse večji meri poudarjale t. i. sekundarne vrednote, kot so zavezanost domovini, ljubezen do monarhije, cerkve, vojske in cesarja. Tako v posameznih literarnih delih – najraje pri *Viljemu Tellu* in *Wallensteinu* – učitelji in šolski oblastniki niso iskali toliko imanentno literarnih elementov, temveč predvsem splošne življenjske maksime in smernice; raje kot na zgodovinsko dogajanje (v katerem Habsburžani nikakor nimajo pozitivne vloge) so opozarjali na moralne vrednote protagonista oziroma se osredotočali na posamezne citate, praviloma izvzete iz konteksta, in s tem avtorja politično instrumentalizirali.

Kaj primernejšega bi lahko našli za spodbujanje bojevniškega duha mladih gimnazijcev na začetku 1. svetovne vojne kot Tellove besede, objavljene v letopisu *Jahresbericht Klagenfurt* za letnik 1915/1916: »Pogumen mož nazadnje misli nase«[17] ali pa neštetokrat uporabljeni »Okleni se predrage domovine, posveti v blago ji srce in dušo«, ki se je izkazal za zelo priročnega tudi kot maturitetno besedilo.[18] Dokaz, da so citat zelo pogosto – če ne celo praviloma – uporabljali in zlorabljali zunaj konteksta, je naslov spisa, objavljenega v letopisu *Jahresbericht Klagenfurt* za letnik 1907/1908: »Okleni se predrage domovine, Posveti v blago srce ji in dušo – ob 60. obletnici vladanja Nj. veličanstva.«[19] Z bojem za osamosvojitev in združitev Švice nima tovrstna navezava na tedanje aktualno dogajanje prav nič skupnega, je pa eden od dokazov, da je šola tudi – ali predvsem – inštrument države. Instance, ki uravnavajo predpisano čtivo, velikokrat niso nič drugega kot podaljšana roka oblasti, ki si na najrazličnejše načine prizadeva ohraniti družbeno stabilnost.

[17] V izvirniku: »Der tapfre Mann denkt an sich selbst zuletzt.«

[18] V izvirniku: »Ans Vaterland, ans teure, schließ dich an, das halte fest mit deinem ganzen Herzen!« V Ljubljani v letih 1882/1883 ter 1814/1815, v Celovcu 1876/1877 in 1879/1880, gl. ustrezna letna poročila. Prav to temo so v šolskem letu 1912/1913 izbrali za prvo maturitetno nalogo na Knezoškofijski privatni gimnaziji v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano.

[19] V izvirniku: »Ans Vaterland, ans treue, schließ dich an, das halte fest mit deinem ganzen Herzen! Anlässlich des 60-jährigen Regierungs-Jubiläums Sr. Majestät.«

Naš Schiller?

Neslutene razsežnosti slavljenja Schillerja v prvi polovici 19. stoletja in nesporna kanonizacija avtorja, ki je tudi na Slovenskem zajela vse stopnje in se zarezala tako v javno kot zasebno sfero, so nedvomno posledica novega vala nacionalnih čustev, ki je preplavil Evropo in se pri tem dobesedno napajal s Schillerjevimi poetičnimi idejami narodne enotnosti in brezkompromisnega boja za ideale. Z univerzalnimi in vseobsegajočimi postulati svobode, etike in lepote, ki jih je lahko vsakdo umesil po svoji meri, je bil pesnik hvaležen material za krepitev kolektivne in individualne identitete. Tako se zdi paradigmatično, da se Radics ob njegovem jubileju 1859 ni toliko osredotočil na Schillerjevo ustvarjanje *per se*, ampak je priložnost izkoristil predvsem za to, da je opozoril na pomen prepletanja nemške in slovenske kulture, pri čemer se ni omejil zgolj na prevajanje nemških avtorjev v slovenščino, ampak je posebno pozornost namenil »našemu cenjenemu A. Grünu«, ki je v zbirki *Volkslieder aus Krain* (Ljudske pesmi s Kranjske) »zvil nemškemu narodu prvi cvetoči venec slovenske ljudske poezije« (Radics 1859: 88), z vzajemnostjo prepletanja literatur pa smo Slovenci po njegovem mnenju stopili v »krog kulturnih narodov«.[20] Ne glede na svojo univerzalnost pa se je moral Schiller v drugi polovici 19. stoletja, v procesu oblikovanja slovenske narodne zavesti in ob zaostrovanju nacionalnih nasprotij, začeti umikati slovenskim mojstrom peresa, tistim, ki jim je nastajajoči sloj slovenskih nacionalističnih izobražencev kanil odmeriti mesto kulturnih svetnikov.[21] Tako Levstik že leta 1868 javno omalovažuje »*naše* nemške kulturonosce in tiste, ki za njim plašč nosijo ter vedno vedó toliko 'von *unserem* grossen Schiller'[22] pripovedovati« (Levstik 1868), ob zadnjem velikem evropskem slavju leta 1905 pa je obeleže-

[20] V izvirniku: »[D]aß, indem wir Slovenen uns in der angedeuteten Art an der Wechselseitigkeit der Literatur betheiligten, […] in den Kreis der Cultur-Völker eintraten.« Za pomen grofa Auersperga, Anastasiusa Grüna, prim. prispevek Mire Miladinović Zalaznik v pričujoči knjigi.

[21] Dović (2007) in Juvan (2008) sta revidirala priljubljeno tezo o tem, kako je literatura sama od sebe stopila na mesto politike in t. i. »slovenski kulturni sindrom« postavila v kontekst zgodovinskih, političnih in kulturnih razmer ter narodnega in literarnoznanstvenega razvoja.

[22] V prevodu: »o našem velikem Schillerju«. Dejstvo, da Levstik nekdaj priljubljeno sintagmo »naš Schiller« ironično navaja v nemškem izvirniku, jasno priča o razkolu med nemškimi in slovenskimi izobraženci.

vanje 100. obletnice Schillerjeve smrti na Slovenskem omejeno predvsem na nemška združenja, slavospeve v nemških časopisih (prim. Riedl 1905) ter priložnostne slovesnosti v gimnazijah (prim. Anon. 1905). Po ce(n)zuri leta 1918 (prim. Tomc 2005: 185), ko sta se morali mdr. posloviti tudi Schillerjevi ulici v Celju in Mariboru (prim. Vončina 1953: 24), se zdi, da šele novo tisočletje Friedrichu Schillerju ponovno sramežljivo odpira vrata.[23]

Literatura

Alt, Peter-André, 2009: *Schiller. Eine Biographie. Band I. 1759–1791*. München: C. H. Beck.

Anon. 1849: *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*. Dunaj: K. k. Hof- und Staatsdruckerei.

Anon., 1884: *Instructionen für den Unterricht an den Gymnasien in* Österreich. Dunaj: k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht.

Anon., 1905: Schillerfeier. *Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums Marburg an der Drau*. Maribor: Verlag des k. k. Staats-Gymnasiums. Str. 36–41.

Birk, Matjaž, 1999: Die deutschsprachige Dramenproduktion am Ständischen Theater in Ljubljana (Laibach) im Vormärz. *Sprachkunst* 30, št. 2, str. 213–226.

Birk, Matjaž, 2002: Die deutsche Bühne in Ljubljana (Laibach) im Spiegel der vormärzlichen Wiener Literaturpublizistik. *Sprachkunst* 33, št. 1, str. 11–22.

Döring, Heinrich (ur.), 1837: *Goethes Briefe in den Jahren 1768–1832*. Leipzig: Julius Wunders Verlagsmagazin.

Dović, Marijan, 2007: Zgodnje literarne reprezentacije nacionalne zgodovine in »slovenski kulturni sindrom«. *Primerjalna književnost* 30, posebna številka, str. 71–90.

Dović, Marijan, 2012: Model kanonizacije evropskih kulturnih svetnikov. *Primerjalna književnost* 35, št. 3, str. 71–85.

Feler, Anne, Raymond Heitz in Gilles Darras (ur.), 2013: *Friedrich Schiller in Europa*. Heidelberg: Winter Verlag.

Fuchs-Schamanskaya, Liudmila, 2013: Ideologische Instrumentalisierung des russischen Schiller-Bildes in den Jahren 1860–1890. V: Feler, Heitz in Darras (ur.) 2013, str. 275–284.

[23] Poleg že omenjene predstave *Spletkarstvo in ljubezen* leta 2006 velja tu omeniti predvsem prevode Schillerjevih teoretskih spisov: *O estetski vzgoji človeka* v prevodu Štefana Vevarja leta 2003 ter *Spisi o etiki in estetiki* v prevodu Jureta Simonitija iz leta 2005.

Hinderer, Walter, 2009: Das huronische Begräbnis. V: Hinderer: *Schiller und kein Ende. Metamorphosen und kreative Aneignungen*. Würzburg: Königshausen & Neumann. Str. 15–57.

Hoffmann, Michael, 2005: Wirkungsgeschichte. V: Matthias Luiserke-Jaqui (ur.): *Schiller-Handbuch*. Stuttgart: Metzler. Str. 561–581.

Hojan, Tatjana, 2003: Letna poročila. V: Janez Cvirn (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja 1861/1883*. 2. Ljubljana: Nova revija. Str. 281.

Juvan, Marko, 2008: »Slovenski kulturni sindrom« v nacionalni in primerjalni literarni zgodovini. *Slavistična revija* 56, št. 1, str. 1–17.

Korte, Hermann, 2011: Gymnasiale Kanonarchitektur und literarische Kanonisierungspraxis. V: Hermann Korte, Hans Joachim Jakob in Ilonka Zimmer (ur.): *Der deutsche Lektürekanon an höheren Schulen Westfalens von 1871 bis 191*8. Frankfurt: Peter Lang. Str. 11–122.

Logge, Thorsten, 2014: *Zur medialen Konstruktion des Nationalen: Die Schillerfeiern 1859 in Europa und Nordamerika*. Göttingen: V&R unipress.

Luiserke-Jaqui, Matthias (ur.): *Schiller-Handbuch*. Stuttgart: Metzler.

Mansky, Matthias, 2013: Der »Österreichische Schiller« und die Literaturhistoriographie – 1859 und die Folgen. V: Feler, Heitz in Darras (ur.) 2013, str. 67–84.

Miladinović Zalaznik, Mira, 1995: Theaterkritik in der Zeitschrift Carniolia. V: Feliks Bister in Peter Vodopivec (ur.): *Kulturelle Wechselseitigkeit in Mitteleuropa. Deutsche und slowenische Kultur im slowenischen Raum vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. Str. 183–196.

Miladinović Zalaznik, Mira, 2008: Das einzige Wort ›svinja‹ (Schwein) welches vorkam […] kann man […] verzeihen, ohne daß […] die Ehre der slowenischen Nation darunter leidet: slowenisches Theater des 19. Jahrhunderts. V: Marijan Bobinac in Wolfgang Müller-Funk (ur.): *Gedächtnis – Identität – Differenz*. Tübingen: Francke. Str. 73–83.

Radics, Peter von, 1859: »Zur Schillerfeier.« Vortrag, gehalten in der November-Versammlung des histor. Vereins für Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, št. 14, str. 85–88.

Radics, Peter von, 1905: *Schiller auf der deutschen Bühne in Laibach: aus Anlass des 100. Gedenktages seines Todes*. Ljubljana [samozaložba].

Radics, Peter von, 1912: *Die Entwickelung des deutschen Bühnenwesens in Laibach. Kulturbilder anläßlich der Eröffnung des Kaiser Franz Josephs-Jubiläumstheaters*. Ljubljana [samozaložba].

Riedl, Franz, 1905: Schiller als Mensch, Dichter und Denker. Erinnerungsblatt an Friedrich von Schillers letztes Lebensjahr und Sterbetag. *Laibacher Schulzeitung. Fachblatt für Krain und Küstenland*, št. 33, str. 65–74.

Samide, Irena, 2012: *Nemška književnost v gimnazijah na Slovenskem od 1848 do 1918 = Deutsche Literatur in Gymnasien auf dem slowenischen ethnischen Gebiet von 1848 bis 1918. Doktorska disertacija*. Ljubljana [samozaložba].

Schiller, Friedrich, 1944: *Maria Stuart*. Prev. Oton Župančič. Ljubljana: Kr. Zaloga šolskih knjig in učil.

Schiller, Friedrich, 1960: *Don Carlos – španski infant*. Prev. Fran Albreht. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Schiller, Friedrich, 1985: *Maria Stuart*. Prev. Borut Trekman. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Schiller, Friedrich, 2003*: O estetski vzgoji človeka*. Prev. Štefan Vevar. Ljubljana: Študentska založba.

Schiller, Friedrich, 2005: *Spisi o etiki in estetiki*. Prev. Jure Simoniti. Ljubljana: Krtina.

Taufar, Walter, 1982: *Das deutschsprachige Theater in Marburg an der Drau: Typologie eines Provinztheaters. Dissertation*. Dunaj [samozaložba].

Tomc, Gregor, 2005: *Mentalna mašina*. Ljubljana: Sophia.

Virant, Špela, 2005: Theater als Medium der Literaturvermittlung in Slowenien im Zeitraum von 1867 bis 1914 oder »Was soll und kann das Theater leisten?«. V: Hermann Korte in Marja Rauch (ur.): *Literaturvermittlung im 19. und frühen 20. Jahrhundert*. Frankfurt: Peter Lang. Str. 161–167.

Vodopivec, Peter, 2007: Kulturno-duhovne razmere na Slovenskem v 19. stoletju. *Bogoslovni vestnik* 67, št. 1, str. 9–17.

Vončina, Anton, 1958: Imena ulic v Mariboru. *Kronika* 6, št. 1, str. 21–35.

Wilson, Daniel W. (ur.), 2004: *Goethes Weimar und die Französische Revolution*. Köln in Weimar: Böhlau.

Žigon, Tanja, 2009: *Zgodovinski spomin Kranjske: življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije; Znanstvena založba Filozofske fakultete.